

עליזה לבנברג : יומן קרית־שמונה (ג)

„פשוט סירבתי“, אמר מיכאל. בן שבע־עשרה. נולד והתחנך בקיבוץ. באותו נוסח של חן קליל האפייני לאנשים שנולדו באחווה ומעודם לא ידעו יום של דאגה. קולו, השקט בדרך־כלל, היה חד ונפעם: קולני מעט יותר מדי בחדר השלי, הנראה שאנן כמעט באור־המנורה המעומעם, הטוה איזה דגם מרטיט על שטיחו (אריגת־יד), על מדפיו הטעונים ספרים, על כתליו מעוטרי התמונות.

„אני לא הייתי מוכן. לא אני“, המשיך מיכאל לאחר שתיקה קלה. „אני פשוט אמרתי, לא ברור ומפורש. גם השפעתי על החבריה שלא לקבל את הרעיון המזהיר הזה...“ שוב השתתק, הביט בנו היישר בעיניו הירוקת־הבהירות, שהריסים הארוכים והמתקמרים שיוו להן מראה נשיי כמעט.

„מה את חושבת שהייתי יכול לעשות? זאת לא עבודה בשבילנו... להוביל את העובדים היומיים מקרית־שמונה לעבודה... לעמוד ככה, ידיים בכיסים, בלי לעשות שום דבר...“

דומיה היתה בחדר. מחוץ, מבעד לחלון הפתוח לרווחה, באה איושת האילנות, משל כאילו היה שוט עובר אט וחרש על צמרותיהם. קול רוחש ועם זאת רוגע. ומנגינה נישאה ובאה פנימה, מן ה„שיר על הארץ“ של מאלר. זכה וצלולה, ממרחקים. היה סביבנו כמין הלך־רוח של קיץ גווע. איוו הרגשה שכבר היו הדברים מעולם. אבל מיכאל השבית את הקסם, הכניס את ההוה. ואת דחיפותו.

לבסוף אמר מישאו, כמו על־גמט להמשיך ביטחה ולא דווקא מפני שבאמת רצונו לדעת: „ובכן, מי עשה את העבודה לבסוף, מיכאל?“

מציצה הייתי בעצלתיים לכאן ולכאן. אביו של מיכאל, צהבהב, גבה־קומה, כפוף מעט, שרוי בנוח עד מאד, ישב על הספה, מלטף את הבולדוג הענק שלו. עכשיו פסק מליטופיו והביט בבנו בכוונה מרובה. בחשש? לא ידעתי אל־נכון. אך על פני אמו היה פחד מובהק, ציפיה דרוכה לתשובתו.

כשבאה התשובה היתה לא־איכפתית עד כדי חציפות כמעט. „אני מה־איכפת לי אני. מושך בכתפיו, ומוסיף: „אולי הפקק...“ בין כה וכה אין לו מה לעשות... אפילו שמח ודאי שהיה בו צורך... בבתי־צחוק לגלגנית, בשפתיים משורבבות דרך־ברו, ששיוו לו מראה של יוהרה כמעט.

ניחשו היה נכון, כמוכן, הפקק דומה כי נוצר למיני עבודות שכאלו. גם אין הוא מתנגד, בעצם. אפשר נהנה מן ההרגשה שיש לו שררה על הפועלים העמלים על אדמתו. אבל אתה, מיכאל, יפה עשית שסירבת. אין זה עסק בשבילך, לשחק תפקיד של מנהל־עבודה אצל אנשי קרית־שמונה, העושים בלי חמדה את מלאכת יומם כדי לקבל את משפרתם וחוזרים אחרי־כן אל דירותיהם הצפופות, יחד עם משפחותיהם המגודלות, מנסים להתפרנס משכרם הזעום.

אילו קיבלת עליך אותו תפקיד, מה היית עונה להם אילו באו אליך, ובראשם משה

ואהרן שלהם, כשהם מפגיעים: „שלח את עמי“ או אז עומד היית פנים אל פנים מול הבעיה היסודית של חברתך שלך, מול הספק המכרסם שמא אין כל תשובה בפיך למצוקות היום הזה. כלום אמת נכון הדבר שאין הם צריכים אלא ליטוש את „עגל-הזהב שלהם“ שם בעיירה, על דלותה ועל שאונה וזוהמתה, על-מנת לבוא ולדור עמכם כשווים עם שווים!

רות, אמו של מיכאל, הביאה את הקפה. עז וריחני, היטבנו את לבנו. כפיות-התה נקשו בחרסינה השבירה, המעוטרת ציורי-ידי, של הספלים. שוקולד שוייצני משובח. אגוזים. ותפוחים, מיטב תנובת הגליל. שוב שתיקה, זאת הפעם חברותית. רוח התנשבה ובאה ואיושת האילנות גברה. עמה בא גם ניחוחם הסתווי הערב של הפרחים, אשר את שיפעתם ראינו על השיחים בגן של מארחינו; השיחים הכורעים תחת עומס פריחתם.

השיחה נתגלגלה מענין לענין. שוחחנו על אנשים ועל דברים. ספרים. פוליטיקה. אך בלי להתכוון לשכנע או ללבן בעיות. רק נוגעים בנושא זה ואחר. אמנות השיחה דומה שנשתמרה באיים כפריים אלה של תרבות עירונית, אדיבה, אולי מפני שהם פטורים מדאגה חיצונית. היו הדברים שונים מאד מן השיחה הבוטה, החושפנית המתנהלת בין הוותיקים בעיר, כמו גם מחליפות דברי-הנימוסים שאותן מעדיפים בעלי-המשרות מבין התושבים המזרחיים.

*

בדרך שובנו, כשאנו אצים לאורך הכבישים השוממים כמעט אותה שעה של לפנות-ערב, דיברנו על המדרשה החקלאית האזורית החדשה שתוקם בקרית-שמונה. גם על כך שוחחנו כמו בעצלתיים. מצב-הרוח שסביבנו היה מקהה את העוקצים. מבעד לאילנות משני עברי הכביש ראינו את הקמה נעה ברוח הקלה, נרפנת אל הגבעות החומות-הפהות, באין שיח ודשא להצהיל את מורדותיהן הקמוטים, המעורטלים. נושנות מאד היו למראָה, כמעט כנשים הזקנות, הפמושות שאני פוגשת לפעמים בקרית-שמונה. עמוקות-קמט, סומות, קדמוניות.

„איפה יקימו אותה. דני?“ שאלתי, מופתעת מעט מן הרעיון כולה, עתה שהחילותי להרהר בו. אחרי הכל הרי הילדים בקרית-שמונה וחצור, אלה אשר למענם גועדת המדרשה, אינם ששים במיוחד על החקלאות. בשבילם אין זו אלא העבודה הפחות מכניסה שהוריהם אנוסים לקבלה מפני שלא למדו מקצוע ומשלח-ידי. הרי זו כמעט בבחינת קיצה. ודאי אין זו עבודה שיבחר בה אדם הגר בעיירת-פיתוח. הילדים האלה אינם מעלים בדעתם שהחקלאות היא דבר שראוי ללמדו ולהעדיפו. ראש-העיר הנוכחי, שעד לא-מכבר היה מנהל-בית-הספר המצליח ביותר בעיירה, אומר לי כי דבר זה מוכח ובדוק. תחת לחץ רשויות החינוך המרכזיות ניסה להכניס קצת הכשרה חקלאית קדם-מקצועית. היה זה כשלון.

„קודם חשבו שצריך להקים אותה מחוץ לעיר... על-ידי להבות-הבשן... אחרי הכל, דרוש שטח גדול...“

„המ...“ אומרת אשתו של דני, שחיתה בקיבוץ בסביבה הזאת שנים אחדות. „עושה רושם מוזר... האם זה לא יותר מדי קרוב לגבול?“
דני מאשר בנהימה, כשהוא מנסה לסטות מפני מכונית־משא כבדה ועמוסה המטפסת בקוצר־נשימה במעלה הגבעה. אחר הוא אומר: „רצו להסיע לשם את הילדים באוטובוס... אבל עכשיו חושבים על קרית־שמונה... יש איזה סכום־כסף מחוץ־לארץ...“

אני מביטה מן החלון ולפתע אני רואה את ההרים ניצתים באדם קרניה של השמש השוקעת. אחר יורד אט־אט צעיף דק, אפור־כחלחל, על הפסגות. מעט־מעט ולבלי השיב הוא עוטה את הנוף. דומה כאילו רק שניות אחדות עברו וכבר העולם שרוי בחשיכה, ורק הפוכבים וחרמש־ירח דק מאירים אותו קמעה.
„האם ישלחו לשם גם את הילדים שלהם?“ אני שואלת.
דני צוחק. הוא צבר צעיר שלא מפבר עזב את הקיבוץ. הוא מכיר את בעיותיו. ואת ארוחותיו.

„את מצחיקה אותי היום... ודאי שלא. הם אפילו לא העמידו פנים כאשר דנו בענין כולו. רק אמרו שזה יכול להיות דבר טוב...“

בשעתו היה זה מופרך בעיני. אך עתה, כשהתפרצותו של מיכאל עודה רעננה בזכרוני, היתה לכך משמעות טראגית כמעט. האנשים בירושלים ובתל־אביב, כשהם מעלים על הנייר את תכניותיהם ומעבדים הצעות למפעלים, האם הם טורחים פעם לבדוק אם החלומות שהם רואים בהקיץ מתאימים למציאות! כלום באמת סבורים הם שאפשר לספק את כוח־האדם הנחוץ כל־כך בחקלאות על־ידי פתיחת בית־ספר? חוץ מזה, לעתיד־לבוא אולי יהיה ביקוש, אך ברגע זה אין. עתה־זה שמענו שהאבטלה גוברת מפני שאין די עבודה בקיבוצים.

אילו הניחו את הבחירה לתלמידינו ודאי שלא היו מעלים בדעתם ללכת למדרשה חקלאית. הם רוצים להתרחק מעבודה יומית, מעבודה על הקרקע, ששכרה מועט וכנגד זאת היא מכאיבה את הגב. מלבד זאת גם תהיה בהם הרגשה שידם על התחונה, וזה הדבר החשוב יותר מכל. עם כל מה שלימדנו אותם במדינת־ישראל, אין ספק שלא נטענו בהם את הרגשת הצורך בהמשכיות. „כמעט כל המורים בבית־הספר היסודי מביטים על הורינו מגבוה“, אמר דוד, אחד מתלמידינו המצוינים, כאשר שוחחנו יום אחד אצלי בבית על בית־הספר, המורים וההורים. „נכון שהם אינם מתאימים... ובכל־זאת...“ קולו נמוג. לא העזתי להמשיך בשיחה.
יגאל, נער בעל כושר־ביטוי ושבויה לבלי־תקוה לכוחו של ההגיון, מביע את הדברים בנוסח בוטה יותר.

„ההורים שלנו שייכים לחברה גועת — המורים שלנו הם התכרה של היום ומחר, במלים אלו פתח את הרצאתו על „הורים ומורים“ בכיתה. היה זה מפחד כמעט לשמוע גזר־דין זה מפיו של בן־ט״ו. הסתכלתי בפרצופים המוסבים אליו, מעוניינים,

מהורהרים, אחדים מהם מפיקים פיזור־דעת. אף אחד מהם לא גילה סימן של מחאה. גם בוויכוח שהתפתח אחרי־כן לא נשמעה שום התנגדות. על הרבה מהנחותיו של יגאל נמתחה בקורת, לא על זאת. התיחסו אליה כאל מושפל־ראשון, העובדה האחת הברורה והבדוקה בעולם של „אפשר ו„אולי“.

הילדים האלה, שפניהם לעתיד, השאפתנים מחמת אי־הבטחון שבתוכם, שמנוי־ וגמור עמהם להקריב את העבר למען ההווה, תמחה אני אם יהיו רחמנים יותר בדונם את תמולה של חברת הוותיקים, אם תנסה זו לדכאם. „שלגיא־שתקד“ אינם חשובים הרבה בעיניהם. הם לומדים את התקופה היא מפני שזהו אמצעי למטרה. אין כאן שום רגשנות. לא שהם נוקשים, הילדים הללו, ומן המעט שבידיהם מוכנים הם לתת בעין יפה. כאשר ביקש בית־החינוך־לעיורים תמיכת־כסף הביאו אלה בנפש חפצה למדי את אגורותיהם, שרובן שכר עבודה קשה בחופשת־הקיץ. וכשביקשה קרד־הצצועים של „ג'רוסלם פוסט“ תרומות, גם אז היו מוכנים לאסוף ולתת. מתן צדקה הוא כמעט ממידותיהם. אפילו העניים המתפרנסים ממנה בעצמם — כך הם טוענים — חייבים להפריש את מעשרם. יש ותראה ילדה רכה־בשנים, לבושה סחבות, גורת רשתיות כבדות בעברה על פני קבצן המשתופף בפאת הדרך, שאינו מתחנן כלל למתת־יד. היא נעצרת. מניחה את סליה וזורקת מטבע לפף השחומה, הזקנה, הקולטתה באצבעות גרומות. אף מלה לא תוחלף ביניהם. היא לא תשתהה. הוא לא יאמר תודה.

אך דבר זה אין פירושו שאתה נותן את עצמך לאיזה דבר שהוא. אולי עדיין לא ייתכן לכך פירוש כזה. אי־אפשר לדרוש מאדם לתת אם קיבל רק מעט. אם כה ואם כה, לא בנקל יירשמו ילדינו כאן למדרשה החקלאית, ואני שואלת את עצמי אם לא היה זה זול יותר לעשות איזו עבודת־מחקר בטרם יגשו להגשמת המפעל. ודאי, האנשים במשרדים שבמרכזי הארץ יש להם נימוקים די־הותר בשרווליהם. „הגליל הוא איזור חקלאי בעיקרו“, יגידו, משל כאילו היה דבר זה כשלעצמו הוכחה מספקת. „צריך להכשיר דור של ממשיכים“, זה משכנע, לפחות את האומרים כך. אבל ברגע זה הבריות בקרית־שמונה ובסביבה רואים רק שאין עבודה בחקלאות, שבחורף הפועלים בטלים ממעש. ומזכיר־ההסתדרות מונע קיבוץ אחד פה וקיבוץ אחד שם מלהוסיף על האבטלה על־ידי שהוא מעכב הלוואות גדולות ומתנה אותן בביטול הפיטורים. ידוע לי לפחות מקרה אחד שבו היה סכום של 40,000 ל"י הגמול על אי־פיטוריהם של שכירי־יום בעונה המתה של החורף.

•

בינתיים לא רק פיטורים בודדים הם שמדאיגים את העיירה. בבוקר הרחובות מלאים בני־אדם שעותיהם בידיהם. יושבים על ספסלים כשהשמש מאירה, ממעטים שיחה, אך לוטשים אליך עיניים של איבה. ברור, משהו מרחף באוויר. עד־מהרה מתברר לי במה הענין. שביחה עומדת לפרוץ בכפר־גלעד. הסיבה? וכי אינך

יודעת? עכשיו יש לנו מזכיר-הסתדרות „נייטרלי“, והללו שוב לא יוכלו לעשות כעולה על רוחם...

קשה להאמין, אבל כך הדבר. כפר-גלעדי, מעוז התנועה הקיבוצית בימים-עברו, הרשה ל„משקיסטים“ הקטנים שלו, למזכירות או לאיזה ממלאת-פקיד, שלא לשלם את ההטבות הסוציאליות. ויש עוד שאלה מרגיזה המתעוררת בקיבוצים כה רבים. העובדים הללו נבערים כל-כך עד שאינם יודעים לעתים מה מגיע להם. לפיכך אין זה נורא כל-כך אם תשלם להם שכר עבודה חקלאית כשהם עושים עבודות בנייה מקצועיות או מקצועיות-למחצה. בעד עבודה כזאת מקבלים אנשים בדרום 50 ל"י ליום? טוב, שינסו...

מכל-מקום, ההסתדרות — או, ביתר דיוק, המזכיר הצעיר המתיחס לדברים ברצינות — מתכוונים להכריז שביתה אם לא ישולמו הפיגורים. הנה כי כן העיר כמרקחה. הרי זה משהו חדש. עכשיו יראו להם ל„הללו“... ויש גם לקח להרעיל במצב הזה. עד כה לא תפסו יוצאי ארצות-המזרח כי במאוחד יכולים הם לנגוף „אותם“, אם יהיה צורך בדבר. זכור לי מה שסח לי חבר אחד, לא מן החדשים בארץ. הוא הגיע לכפר-גלעדי ומצא כמה אנשים יושבים בכה-ובכה, בלי עיסוק מיוחד. „מה קרה?“ שאל. „הו, אנו מחכים לפועלים“, היתה התשובה, כמעט בלי מחשבה. „האוטובוסים איחרו“. ישבו להם אפוא המשגיחים ומנהלי-העבודה וחיכו.

מוזר הדבר, אבל כאשר הודח ראש-העיר הקודם מתפקידו היו הרוב סבורים כי אנשי-המשק של הקיבוצים, שהתנגדו לו, הם שניצחו. עתה שוב אין בטחון בדבר. אחרי הכל, יחד אתו הסתלק מזכיר-ההסתדרות, איש כפר גלעדי, שניהל את המערכה בעיירה. המועצה האזורית נשארה מאחרי הקלעים, בהצהירה בפומבי, באורח הפגנתי כלשהו, שהעיירה היא „מחוץ לתחום“ בשבילה. גם היחסים בין ראש-המועצה-האזורית למזכיר-ההסתדרות לא היו לבביים במיוחד. אבל משעה שהיו אינטרסים משותפים מוטלים בפך נשפחו חילוקי-הדעות האלה חיש-מהר והמועצה העלתה בגלוי את דרישותיה. הנה כי כן, בסופו של דבר הורחקו גם ראש-העיר וגם מזכיר-ההסתדרות.

אין פלא אפוא שלא היתה עד עכשיו שביתה בכפר-גלעדי. וכי למה זה יקדיח האיש את תבשילו בביתו שלו? אבל גם לא מפתיע הוא שהסיסמה „הביתה, איש-הקיבוץ“ עלתה וניסרה פתאום. לאמיתו של דבר לא נגד הקיבוצים הושמעה ברור היה שאין הכוונה לעובדים המקצועיים שהם חברי-קיבוצים ואשר יש רבים מהם בשירותים. גם לא היתה זו סיסמה בעלת משמעות אֶתנית. לטוב-המזל היתה מכוונת רק נגד אינטרסים של חזקה.

אף-על-פי-כן יש צורך דוחק בעבודה סוציאלית, שתוכל גם להמציא אפשרות לארגן נשים בקנה-מידה רחב. בכיתה ו' שלנו, למשל, שבה הילדות בנות שש-עשרה, הבעיות מחרישות עד מאד.

„האם נוכל לבוא לשיחה זו, שאלה אחת הנערות, ביישנית מעט.

„אבל הרי תמיד אתם באים, ביום-ראשון“, אמרתי בתמיהה.

שתיקה. מרים הסמיקה. הציצה בחברתה.

השניה, נערה מרוקאית יפה, שחורת-שער, עיניה שקדים, פתחה פיה לבסוף:

„זאת אומרת, הפעם בלי הבחורים...“

כאשר הסכמתי, שאלו אם תוכלנה גם כמה מן האחרות להצטרף. אמרתי שאינני מתנגדת, אבל הופתעתי משהופיעו כל בנות הכיתה פרט לאחת. הנחתי להן לגשש את דרכן, והן דיברו על כל מיני דברים. בית-הספר, ההורים. אחר פנתה אלי אסתר, נערה פרסית:

„ובכן, מה שמטריד אותנו... את יודעת שהאמהות שלנו לא עוזרות הרבה... האם

מותר לנו להתחבר עם בחורים מבוגרים יותר מאתנו?“

„הכרנו אותם כשעבדנו בקיבוץ“, הוסיפה עוד אחת, כמסבירה. „הם נחמדים. אבל

האם זה מותר?“

מעט מאד הן יודעות על יחסי-חברה בין המינים, ובהכרח. אמה של מרים, בת

השש-עשרה, היא בת עשרים-ותשע, ובתה אינה נותנת בה אמן כלל. היא הפכירה

ב-14 ילדים, שרק שמונה מהם חיים. „אבא הוא בשבילי אמא ואבא ביחד“, היא

אומרת, בחוסר-הפניות האכזרי של עולי-ימים. „אמא נמצאת חצי הזמן בבית-

חולים... לא איכפת לה מה אני עושה...“

„את צריכה להבין, מרים“, אומרת אסתר, „היא התחתנה כשהיתה בת שתים-עשרה.

גם אמא שלי כך. כשהיתה בגילנו היו לה כבר שלושה ילדים. מה היא יכולה

להגיד לנו? בין כה וכה לא היינו שומעות, לא?“

אני משאירה קצת מן השאלות ל„אחות“, שאותה השגנו סוף-סוף, לאחר לחץ רב

ותזפורות מתמידות. היא צברית צעירה, נשואה למהנדס מקומי, דומה כאילו היא

באמת האדם הנכון במקום הנכון. תקיפה, עניינית, אך עם זאת חמימה וידידותית.

*

יש שאלות אחרות שעליהן קשה יותר להשיב. צפות גם צרות משפחתיות. אמא

ואבא של ז'אנט חיים על מענק ממשד-הסעד. „כל היום הם רבים“, היא אומרת,

באותה נעימה שבה היא עונה על שאלות בכיתה. מפוכחת, יבשה כמעט. „לא

איכפת לי. אני רגילה. אבל לוסייל, אחותי הצעירה, היא משתגעת מזה...“

שתיים-עשרה נפשות בחדר אחד וחצי. ועם סבתא אחת זקנה, בעלת-מום. וההורים

גם הם זקנים וידועי-חולי. אולי בני גיל-העמידה על-פי מושגים אירופיים, אבל

בעיני יהודי מזרחי זהו גיל של זיקנה, מפני שרובם סחוטים וחולים בטרם-עת.

חיי הפגרות שלהם מתחילים בעודם צעירים מאד. הם עושים כל מיני מלאכות

בטרם יגיעו לגיל גן-הילדים. הנשים כשהן מגיעות לגיל עשרים יש להן לעתים

קרובות אותו סבר בן-בלי-גיל של צעירות שנשברו מחמת לידות מרובות מדי

ויגיעות מרובות מדי ושמוחות מועטות מדי. רק אחדות מהן רוצות בילדים כה

רבים, אבל „הוא לא מרשה לי לעשות שום דבר נגד זה. הוא דתי“, תאמרנה. גם יש שהן נחפזות לחזור בהן. „אנו יהודים מאמינים, אחרי הכל“. אבל פחד יש בעיניהן ולפרקים מרדות.

זוכרת אני את יונה, האחות הציבורית. הייתי מתפעלת ממנה, מאמונתה העיוורת בסבון ומים כמרפא לכל החלאים. הייתי פוגשת בה ברחוב, תיקה תחת זרועה, שאננה למראַה כאותם שיש להם שליחות שהם מאמינים בה. יש לה בעל ושני ילדים בבית, אבל עבודתה חשובה היתה בעיניה יותר מסתם משפורת נוספת במשפחה. היא היתה מספרת לי שהדברים משתפרים והולכים. פעם אחת, שעה שעמדנו בצומת־הדרכים, בעוד הרוח הגלילית הקרה מנשבת בכל עוו, שמענו שנפל איזה חפץ כבד. הסתובבתי וראיתי ילדה קטנה, בת לא יותר מחמש, עומדת יחפה ועיניה פעורות־לרווחה מפחד והרוח מבררת את שולי שמלתה. היא הביטה בנו ואחר־כך במכסה של פת־הזבל שבמרחק־מה, שוודאי הוא שהקים את הרעש כשהתגלגל מעט במורד. אחר, כאשר דימינו לשכוח אותה, ראיתיה נוכרת באשפה, מערמת כל מיני דברים שאין בהם חפץ לצד אחד ומן הצד השני היתה תלולית קטנה של לחם מעופש, שמישהו נגס ממנו, תפוח רקוב, עגבניה שוודאי גקלעה לשם בטעות...

יונה עקבה אחר מבטי. „אין מה לעשות“, אמרה, „רק ללמד פיקוח על הילודה. אבל זה דורש זמן. הם אינם יכולים להשתמש באמצעי־מניעה. הידיעות שלהם אינן מספיקות...“

היה זה לפני כחודש ימים. אבל תמול־שלשום, כשנכנסתי אחר־הצהריים לביתה בתקוה לגמוע מן הקפה התורכי הטוב שלה, במעונה המבהיק, המסודר, מצאתיה שרויה במצב־רוח אחר לגמרי. „אין שום תקווה“, אמרה, וכתפיה השמוטות העידו בה יותר מדבריה.

„יונה“, אמרתי, מופתעת, „מה קרה? לא הילדים, מה?“
 „לא, לא“, מיהרה לומר והודקפה. „לא, הם בסדר גמור. אבל...“ או זכרה את הנימוס הטוב. „תשתי קפה?“ שאלה.
 „ודאי“, אמרתי. „ושיהיה חם ועז“.

היא חייכה והחלה להתעסק במטבח, כשהיא מדברת אלי משם. הואיל ולא היתה שום מחיצה בין הטרקלין למטבח, לא היה שום קושי בדבר.
 „ובכן, אל תצחקי“, אמרה. „אני יודעת שלא הייתי צריכה להתרגש מזה. אבל...“
 „דברי, אני שומעת“, אמרתי. לאחר שהדלקנו סיגריות והתישבנו לשותות את הקפה.

„קרה משהו הבוקר“, אמרה יונה, תפוסת־הירהורים כלשהו. דרך־כלל היא זרינה בדיבור ואיננה כבדת־החלטה.

„אשה אחת באה לי למרפאה“, אמרה, „בת 35, לפי הכרטיסיה. הריון ששה עשר...“

„את בטוחה?“ אמרתי, נרעשת בעל־כרחי.

„בהחלט. הכל רשום. היא גם חולה, וחלשה. אבל הרופאים אינם מוכנים להמליץ על הפלה...”

היא קמה להביא מאפרה. מתוך פיזור-נפש הרימה איזה צעצוע שוודאי השאיר אחד הילדים, הפשירה את השטיח, חזרה והתישבה.

„לא זה היה העיקר”, המשיכה. „מה שהיא אמרה לי!”

היתה שתיקה קלה. יונה מיעכה את הסיגריה שלה. היססה, אחר, נחפזת כדרכה, המשיכה בנושימה אחת.

„את יודעת מה שהיא אמרה לי? אתם, אתם, היא צעקה, אתם עם כל הכללים והעצות שלכם... מה אתם עושים? אתם חושבים שאתם עוזרים לנו? אתם רק משאירים את כולם בחיים. במארוקו לפחות היו אחדים מהם מתים. כאן הם כולם מתרוצצים לנו תחת הרגליים...”

„זה היה פשוט מין יום שכוה”, המשיכה. „דבר גרר דבר. האשה הבאה הביאה את תינוקה בזרועותיה. העשירי שלה. הוא נראה מצומק ומורעב כל-כך...” היא משכה בכתפיה כמו מתוך בוז לעצמה. „בדרך-כלל כבר לא איכפת לי. מתרגלים. אבל...”

חיפית. היא הורידה את התריסים, והרוח החלה להרעיש בהם. שוב משכה בכתפיה והתישבה.

„התינוק היה זקוק לתוספת-מזון. ברור היה כי השד אינו מספיק. כך אמרתי לה. שאלתי אותה מדוע היא מיניקה בכלל. אז היא אמרה שאיננה רוצה למהר כל-כך להרות שוב. אי-אפשר להאשים אותן, מה? אז אמרתי שהיא צריכה להוסיף לפחות משהו לתזונה.”

לאחר שתיקה קלה המשיכה.

„היא התרגזה. אמרה שאם ימות הרי יהיה זה לטובת כולם, לטובתו, לטובתה...”

„טיפת-חלב” היא מוסד טוב מאד, הירהרתי לי בדרכי הביתה, אך אין הוא פותר את כל הבעיה. הנשים הללו באמת אין להן מסגרת של ממש, אין להן מקום שאליו תוכלנה ללכת ולבקש עצה. הנערות האלו בפיתה שלי, אולי תוכל האחות להדריך ולעזור להן. אבל מה-רבות הן אלו שאינן הולכות לבית-הספר ואין להם כלל מי שידריך אותן!

ישראל הוותיקה אינה מתרגשת מכל זה יותר מדי. קצת משום שאינה יודעת. יש אנשים שמקבלים את כל ההחלטות, והאחרים מניחים לדברים שיתגלגלו למסלולם. היעילות היא הסיסמה כיום. חוץ מזה הרי בגליל אתה מרוחק כל-כך מן המרכז. השליט המקומי משתפר מן התוקף שבידו. אחרי הכל, גם הוא מוצא דרך-כלל מעיירה קטנה והוא לא נולד לשלוט. הנה כך אולי לא היתה זו סתם פליטת-פה חסרת-משמעות כאשר נאם ראש המועצה האזורית בפני קהל נאספים בכפר-הנשיא ובמעמדו של ראש-הממשלה פתח חגיגית ואמר: „כבוד ראש-המועצה הו”